

Lezing 10: Een eeuwig dankgebed

Loof den HEERE, mijn ziel

De tiende en tevens laatste lezing van het jaarthema zal gaan over ‘Een eeuwig dankgebed’, met als ondertitel: “Loof den HEERE, mijn ziel” (Ps. 103:1).

Het afgelopen jaar hebben we gezien hoe belangrijk het gebed is. Een gebed kan echter nooit enkel uit een lijstje met vragen bestaan. Ook het danken speelt een centrale rol. In dit gebroken bestaan is het danken echter niet altijd vanzelfsprekend. Tijdens de laatste lezing denken we ook na over (dank)gebed in het perspectief van de eeuwigheid.

Voor deze lezing hebben we ds. J. Lohuis uitgenodigd, hij zal op 4 juni 2020 *Deo Volente* zijn lezing voor ons uitspreken.

Aan de *lector* zijn de volgende vragen gesteld:

1. Welke rol speelt het dankgebed in een gebroken bestaan?
2. Welke rol speelt het gebed in het verlangen naar de eeuwige toekomst?
3. Wat is het verschil tussen dankbaarheid op aarde en het aanbidden van God in de eeuwige toekomst?

Ook door middel van muziek kan de Heere gedankt en geprezen worden. Tegelijkertijd kan de manier waarop dit gebeurt, erg verschillen. Om hier verder over na te denken heeft Sandra een voorbereidingsartikel geschreven over de evangelische invloed op de christelijke liedcultuur in Nederland.

(Un)happy clappy?

Evangelische beïnvloeding van de liedcultuur in kerkelijk Nederland

“Hallelujah! Looft God in Zijn heiligdom; looft Hem in het uitspansel Zijner sterkte! Looft Hem vanwege Zijn mogendheden; looft Hem naar de menigvuldigheid Zijner grootheid! Looft Hem met geklank der basuin; looft Hem met de luit en met de harp! Looft Hem met de trommel en fluit; looft Hem met snarenspeel en orgel! Looft Hem met het klinkende cimbalen; looft Hem met cimbalen van vreugdegeluid! Alles, wat adem heeft, love den HEERE! Hallelujah” (Ps. 150)!

Tekst: Sandra Bout

“Opwekkingsliederen hebben meer invloed in de kerk en evangelische wereld gehad dan alle theologen bij elkaar”, aldus een bekende uitspraak van Andries Knevel (zoals geciteerd in De Heer, 2018, p. 468). In dit artikel over de evangelische invloed op de muziekcultuur binnen de reformatorische gezindte focus ik allereerst op de historische ontwikkeling van christelijke muziek, waarna ik enkele evangelische tendensen duid die sinds de jaren zeventig hoorbaar zijn in de muziekcultuur van christelijk Nederland. Vervolgens ga ik specifiek in op de toenemende populariteit van de zogeheten opwekkingsliederen, waarbij wat stof tot nadenken betreffende de invloed van dit genre op de geloofsbeleving wordt aangeboden.

Israël

Al in het oude Israël was een prominente rol weggelegd voor zowel instrumentale als gezongen muziek (Dowley, 2013). In Genesis 4 worden reeds de eerste instrumenten genoemd en ook in het verdere Oude Testament passeren tal van muziekinstrumenten de revue, variërend van de fluit en lier tot de trompet en ramshoorn. Ook de zang wordt vaak genoemd, met name in de psalmen. In de Hebreeuwse tekst komen minstens twaalf verschillende bewoordingen voor vocale muziek voor. Het koor van de Joodse tempel bestond uit

minimaal twaalf mannelijke zangers in de leeftijd tussen de dertig en de vijftig, samen met nog een aantal Levitische jongens. Na de dagelijkse offers zong dit koor onder begeleiding van de sjofar en een cimbaal. Dit gebeurde zowel in beurtzang als in samenzang, waarbij het volk meezong, ofwel door het koor te herhalen, ofwel door een refrein te zingen of door de zinnen van het koor af te maken (Dowley, 2013).

De Vroege Kerk

Velen van de eerste gelovigen in de Vroege Kerk waren Joden van wie de religieuze achtergrond sterk gevormd was door de eredienst in de tempel en synagogen (Dowley, 2013). Daarom heeft het christendom daar bepaalde tradities van geërfd. Het zingen bleef echter niet beperkt tot de gezamenlijke vieringen. We lezen bijvoorbeeld in Handelingen 16 van Paulus en Silas die in de gevangenis zingen en ook Jakobus roept in het vijfde hoofdstuk van zijn brief op tot het zingen van een loflied tot uiting van vreugde. Desondanks zal er in de eerste eeuwen na Christus' hemelvaart ook veel stille aanbidding geweest zijn, aangezien de kerk veelal niet erkend, verboden en zelfs vervolgd werd en geheime samenkomsten zich minder leenden voor uitgebreide muzikale uitingen.

In Kolossensen 3 roept Paulus de gemeente op om elkaar te leren en vermanen met “psalmen en lofzangen, en geestelijke liederen” (vers 16). Psalmen werden in de eerste gemeenten waarschijnlijk gelezen en gecantilleerd, ofwel gedeclameerd op één toonhoogte met stembuigingen in het midden en aan het eind van het vers. Hoogstwaarschijnlijk was hierbij geen rol voor instrumenten; vroegchristelijke geschriften spreken zich geregeld uit tegen het bespelen van instrumenten, vanwege hun verbondenheid met werelds vermaak. Ook zouden ze van de tekst en inhoud kunnen afleiden. Van lofzangen lezen we in het

Nieuwe Testament verschillende voorbeelden; denk aan de vreugdeliederen van Maria en Zacharias in Lukas 1, het aanbiddingslied gezongen door de engelen bij Bethlehem en het loflied van Simeon in Lukas 2. Ook in de brieven van Paulus zijn diverse voorbeelden van lofzangen te vinden, waarbij bepaalde regels overeenkomsten vertonen met elementen uit de liturgie van Griekssprekende synagogen (Rom. 11:33-36, 1 Tim. 1:17) (Dowley, 2013).

Christelijke muziek in Nederland

De scheiding tussen protestanten en katholieken in de zestiende eeuw heeft sporen nagelaten in de praktijk van de kerkelijke muziek, omdat die werd gebruikt om de eigen identiteit zowel te vormen als te versterken (Hoondert, 2013). Zo kozen de calvinistische kerken bijvoorbeeld voor de psalmberijming van Petrus Datheen in combinatie met de melodie van het Geneefse Psalter, terwijl de katholieken hun eigen contrareformatische geestelijke lied zongen. Naast de Datheense psalmen werden in de protestantse eredienst nog enige gezangen gezongen, waarvan de twaalf ‘Eenige gezangen’ in 1618-1619 door de Dordtse Synode werden goedgekeurd. Opmerkelijk is het verdwijnen van het ritme in de gemeentezang. De oorzaak hiervan ligt onder meer in het feit dat de vertaling van Datheen niet goed paste op de Geneefse melodieën. Daarnaast vond men de melodieën moeilijk en was de eenheid in de zang verre van optimaal. Met de komst van de Statenberijming in 1773 werden pogingen gedaan het zingen te verbeteren, waarbij het tempo iets versnelde en er aandacht voor ritme kwam. Daarnaast werden in de huiselijke kring steeds meer geestelijke liederen gezongen van dichters als Jodocus van Lodenstein en Willem Sluyter. Gaandeweg ontstond het verlangen om deze geestelijke liederen ook onderdeel te laten zijn van de eredienst. In 1806 verscheen daarom de bundel *Evangelische Gezangen*, maar niet iedere predikant was blij met deze ontwikkeling. Hendrick de Cock (1801-1842) typeerde de inhoud van de bundel als ‘sirenische minneliederen, om de Gereformeerden al zingende van hun

zaligmakende leer af te helpen’ (zoals geciteerd in Dowley, 2013, p. 249).

Muziek had niet alleen een collectieve functie in het vormen en versterken van kerkelijke identiteit, maar was ook een middel tot geestelijke ontwikkeling in het geloofsleven van de individuele gelovige. In aanvulling op de eredienst, ontstond in veel protestantse gezinnen de praktijk van het ‘huiselijk zingen’. *De praxis pietas* (praktijk van de vroomheid) werd beoefend in lezing, lied, gesprek, gebed en meditatie. Tussen 1850 en 1950 verschenen dan ook vele bundels met stichtelijke liederen (Hoondert, 2013).

De instrumentele begeleiding tijdens de eredienst – die in de Vroege Kerk dus was verdwenen – kwam vanaf de tiende eeuw eerst in Engeland terug in de vorm van kerkorgels (Koops, z.d.). Enkele eeuwen later was dit ook in Nederland een bekend fenomeen geworden, ondanks tegenstand van de kerkelijke overheid. Reformatoren als Calvijn en Zwingli stonden kritisch tegenover het gebruik van een orgel. Calvijn heeft het instrument zelfs als ‘sirene van de duivel’ bestempeld. Vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw werd het orgel in de meeste kerken (opnieuw) gebruikt tijdens de samenzang (Koops, z.d.).

Evangelische beïnvloeding

Fast forward naar vandaag de dag. De hedendaagse cultuur en moderne technologie brengen nieuwe mogelijkheden en uitdagingen met zich mee voor de christelijke muziekcultuur (RCA, 1996). Mensen worden in het dagelijks leven via veel verschillende kanalen omringd met muziek, maar vaak meer op de ‘achtergrond’ dan om met aandacht naar te luisteren of in te participeren. Ook is er steeds meer variatie ontstaan in de soorten christelijke muziek, zowel qua vorm als qua inhoud. Dit vraagt om onderscheidingsvermogen en voorzichtigheid als het gaat om de omgang met de veranderende muziekcultuur (RCA, 1996).

Zo zien we sinds het begin van de vorige eeuw een sterke opkomst van gospelmuziek, die haar wortels in Amerika heeft en ontstaan is vanuit zowel blanke als Afro-Amerikaanse christelijke muziek (Jackson, 2013). Gospel is een apart genre met een eigen geluid, waarbij de nadruk ligt op verkondiging van het Evangelie en het zingen vooral gevoelvol en vol van de Geest moet zijn. Door de snelle groei van de Amerikaanse pinksterbeweging – waar gospel een centrale rol speelde tijdens de eredienst – kende dit genre een snelle opmars. Vandaag de dag is gospelmuziek niet langer beperkt tot de kerk, maar vormt ook een commerciële industrie.

Ook muziekcultuur in kerkelijk Nederland is aan verandering onderhevig. Velen van ons zullen bekend zijn met de standaard binnen de reformatorische gezindte; het zingen van de berijming van 1773 en enkele gezangen tijdens de eredienst onder begeleiding van het orgel. In het gezin of tijdens andere vormen van een samenkomst zijn bepaalde liedbundels wellicht een geoorloofde aanvulling. Sinds de jaren '70 is binnen deze muziekcultuur een invloed van de evangelische beweging hoorbaar (De Heer, 2018). Het gaat dan met name om de opwekkingsliederen. De basis voor deze bundel liederen is te vinden in de door Opwekking georganiseerde jeugdbijeenkomsten *One Way Day's*. Opwekkingsliederen verdrongen traditionelere zangbundels en worden intussen veel gebruikt in zowel evangelische als reformatorische kringen. Verder deed ook gospelmuziek haar intrede vanuit Amerika, waardoor oudere scheidslijnen werden overbrugd. Een nieuwer verschijnsel zijn de bijeenkomsten voor *praise* en *worship*, waarbij muziek gemaakt en gezongen wordt met het specifieke doel om God ermee te prijzen en aanbidden. Ook deze bijeenkomsten zijn in trek bij jongeren uit diverse tradities en werken mee aan het overbruggen van de verschillen. Ruwweg zijn er dus drie subgenres te onderscheiden binnen de evangelische muzikale invloed. Al met al wordt de liedcultuur, en dan dus met name in de vorm van opwekkingsliederen, als een

belangrijk kanaal voor de evangelische beïnvloeding gezien. Deze beïnvloeding verliep vaak van onderop. Via persoonlijk gebruik kregen ze een plaats binnen bijvoorbeeld kerkelijke verenigingen. Vervolgens werden ze onderdeel van de eredienst en in een volgend stadium werden ze het onderwerp van gesprek in kerkelijke vergaderingen. Critici zien tevens verbanden tussen de intrede van liedbundelgebruik in de eredienst en veranderingen in de prediking, met name als het gaat om de leer van het heil en de plaats van de (keuzes van) de mens daarin (De Heer, 2018).

Het evangelische lied heeft meer invloed gehad via de liturgie en de geloofspraktijk dan via de theologie, omdat de samenkomst in Jezus' Naam meer bepalend is voor het evangelische kerkbegrip dan allerhande leerstellige concepten. Een van de bekendste opwekkingsliederen opent dan ook met de zin 'Samen in de Naam van Jezus heffen wij een loflied aan'. In dit lied wordt het accent in het evangelische kerkbegrip uitgedrukt, namelijk het beleven van eenheid in de lofprijzing van God. Dit sluit aan op onze moderne netwerksamenleving, waarin verbindingen vooral gelegd worden door een gedeelde praktijk of belangstelling, aldus De Heer (2018).

Geloofsbeleving

De snelle opmars van de evangelische liedcultuur is opvallend vanwege de optimistische mensvisie die erin gereflecteerd is. Wat zegt deze liedcultuur over de reformatorische geloofsbeleving? Bijbels gezien hangen lied en beleving met elkaar samen; de oudtestamentische psalmisten uiten zowel strijd als vertrouwen in hun liederen, wat de psalmen herkenbaar maakt voor christenen van alle tijden. Daarnaast is het lied ook een middel tot onderwijs. Het is daarom wel van belang dat de inhoud van liederen Bijbels verantwoord is.

Wat blijft er na de emotie over van het zingen van een opwekkingslied? Dat verschilt per lied, aldus Volgers (2019) in een reactie op een kritische lezing over de invloed van

opwekkingsliederen in reformatorische kerken. Een potentiële valkuil van opwekkingsliederen ligt in het zingen van teveel liederen waarvan de inhoud beperkt is en de aandacht uitgaat naar de ‘*russ*’. De psalmen zijn hierin tot een voorbeeld; klaagliederen en lofprijzingen wisselen elkaar af en alle aspecten van het geloof worden bezongen. Naast het emotionele argument hebben critici ook theologische bezwaren tegen opwekkingsliederen. Er zou namelijk te makkelijk worden omgesprongen met de toe-eigening van het heil. Hierbij stelt Volgers de – mijns inziens terecht – vraag of de reformatorische gezindte hierin niet is doorgeslagen naar de andere kant, waarbij het heil voor slechts weinigen is weggelegd.

De Heer begrijpt de populariteit van opwekkingsliederen vanwege hun inhoud en gevoelswaarde. De moderne samenleving brengt ingewikkelde vraagstukken met zich mee, waarin liederen met een bemoedigende inhoud een positief gevoel geven. Via dit kanaal van het gevoel hebben kerkleden, vaak onbewust, de opwekkingsliederen ontvangen. Dit maakt het theologische gesprek erover lastig, omdat hart en gevoel ermee gemoeid zijn. Hierin is het zoeken naar een balans tussen theologische en historische argumenten en persoonlijke beleving. Zich geraakt weten door een lied is een existentiële beleving waardoor mensen zich gesterkt voelen in hun geloof. Tegelijkertijd is er nog weleens discrepantie zichtbaar tussen de verwoording van deze beleving en de reformatorische opvattingen over wat bekering is, zo betoogt De Heer. “Het gevolg is verontrusting aan de reformatorische kant en een gevoel niet begrepen te worden aan de evangelische kant, waardoor zo’n gesprek vaak stukt. (...) Persoonlijk opgedane ervaringen kleuren de exegese van de Bijbel in. Dat maakt overtuigingen ook kwetsbaar en vatbaar voor forse en snelle veranderingen als er nieuwe ervaringen worden opgedaan. Kortom, een intense en existentiële betrokkenheid maakt een objectief gesprek

over theologische keuzes soms ingewikkeld, omdat de persoonlijke ervaringen van de discussiepartners in het geding zijn” (De Heer, 2018, pp. 463-464).

De exacte invloed van de evangelische liedcultuur op de geloofsbeleving van christenen uit de reformatorische gezindte is nog onduidelijk. De Heer beveelt daarom aan hier nader onderzoek naar te doen, bijvoorbeeld naar welke elementen uit de liedcultuur gewaardeerd worden door kerkgangers. Hierbij raadt hij aan om ook de algemenere kwestie op welke wijze de theologie tekenend is voor het geloof en de praktijken in de gemeente, verder uit te diepen. Hoe verhoudt de rol van de prediking en de catechese zich tot die van het lied als het gaat om de inkleuring van persoonlijk geloof?

Tot slot

Het bezinnen op de evangelische invloeden binnen de reformatorische liedcultuur is concluderend gezegd zoeken naar balans tussen verstand en gevoel en theologie en beleving, bewaken van een Bijbels verantwoorde inhoud en aandacht hebben voor potentiële eenzijdigheid. Mijns inziens kan die gezonde balans verschillen per individu en karaktertype, terwijl de psalmen ons laten zien hoe divers een Bijbels verantwoorde inhoud kan zijn. Laten we daarom voorzichtig zijn in het veroordelen van het zingen van liederen die hun oorsprong in de evangelische beweging hebben en niet al te krampachtig vasthouden aan de reformatorische muzikale traditie, zeker als men bijvoorbeeld bedenkt hoe ondenkbaar het ooit was om het orgel bij de eredienst te betrekken. Tegelijkertijd dienen we acht te blijven slaan op de inhoud van wat we zingen, of het nu psalmen, gezangen of geestelijke liederen zijn. Daarbij is maar één vorm van eenzijdigheid geoorloofd, namelijk deze:

De Kerk van alle tijden
kent slechts één vaste grond:
't is Christus die door lijden
Zijn volk aan Zich verbond.
Om haar als bruid te werven,
kwam Hij ten hemel af.
't Was Hij die door Zijn sterven
aan haar het leven gaf.

Literatuur

- Dowley, T. (2013). *Christelijke muziek door de eeuwen heen*. Heerenveen: Uitgeverij Protestantse Pers.
- Heer, J.M.D. de (2018). *Spiegel & Spanningsbron: Opiniëvorming in reformatorische kerken over de evangelische beweging en de charismatische vernieuwing*. Houten: Den Hertog.
- Hoondert, M.J.M. (2013). Identiteit en muzikale oecumene: Psalmen, kerkliederen en liturgische muziek in Nederland. In Dowley, T. (red.), *Christelijke muziek door de eeuwen heen* (pp. 247-258). Heerenveen: Uitgeverij Protestantse Pers.
- Jackson, M. (2013) (Give me that) old time religion: gospelmuziek in de twintigste eeuw. In Dowley, T. (red.), *Christelijke muziek door de eeuwen heen* (pp. 221-230). Heerenveen: Uitgeverij Protestantse Pers.
- Koops, E. (z.d.). *Korte geschiedenis van het orgel*. Geraadpleegd op 24 juli 2019, Historiek: <<https://historiek.net/korte-geschiedenis-van-het-orgel/65741/>>.
- Reformed Church in America (RCA) (1996). *The theology and place of music in worship*. Geraadpleegd op 22 juli 2019, RCA: <<https://www.rca.org/resources/theology-and-place-music-worship>>.
- Volgers, M. (2019). *Blijft er na de emotie van een opwekkingslied niets meer over?* Geraadpleegd op 26 juli 2019, CIP: <<https://cip.nl/cip+/73423-blijft-er-na-de-emotie-van-een-opwekkingslied-niets-meer-over/FBwCBQZaUi9xPUxLE0wacRUUGQ>>.

Ruimte voor aantekeningen